

ЖАРКО ДИМИЋ
СРПСКА ВОЈВОДОВИНА
БИТКА ЗА КАРЛОВЦЕ - 12. јун 1848.

Издавачи:

Културни центар
„Карловачка уметничка радионица“
ИП „ПРОМЕТЕЈ“ - Нови Сад

Рецензенти:

Др Драго Његован
Ђорђе Бошковић

Слоги прелом:

Ђорђе Бошковић

Штампа:

НЛ - Бачки Петровац

ISBN 978-86-515-1207-3 (Прометеј)
ISBN 978-86-7851-093-9 (КЦ „Карл. умет. радионица“)

Издавање ове књиге помогли:

Покрајински секретаријат за културу и информисање
АП Војводина

Општина Сремски Карловци

ЖАРКО ДИМИЋ

**СРПСКА ВОЈВОДОВИНА
БИТКА ЗА КАРЛОВЦЕ - 12. јун 1848.**

Културни центар
„Карловачка уметничка радионица“

Издавачка кућа
„Прометеј“

Садржај

Предговор	7
Прилике у Европи и Хабсбуршкој монархији почетком 1848.	9
Проглашење Српске војводине	22
Припреме за оружани сукоб	41
Битка	57
Закључак	72

Предговор

Сремски Карловци су у својој богатој и бурној прошлости били поприште многих значајних историјских догађаја, посебно везаних за српску, али донекле и за европску историју. При томе мислимо на велики светски догађај када је овде склопљен чувени Карловачки мир, којим је 26. јануара 1699. године, окончан шеснаестогодишњи рат. Тада су промењене границе Европе и започела пропаст Османског царства. Дошло је до буђења поробљених балканских народа, нардноолободилачких устанака и стварања нових држава, наравно на рачун пропадајуће Турске.

Српска нововековна историја везана је за Карловце, који се након ових догађаја налазе у границама католичке Хабзбуршке монархије. Захваљујући тој чињеници, Карловци, од 1713. године, постају седиште и средиште српских митрополита, а од 1848. до 1918. године и патријарха. До почетка Српске револуције и стварања српске државе 1804. године, Сремски Карловци су, не само духовно, већ и политичко седиште српског народа и центар његове просвете и културе.

Од три политичка догађаја везаних за Србе у Монархији, значајна за српску историју, два су се одиграла у Карловцима: Мајска скупштина 1848. године и Благовештенски сабор 1861. године. Онај трећи Народно-црквени сабор у Темишвару из 1790. године, није одржан у Карловцима, јер је коју годину раније (1788. године) страشان пожар захватио варош, када су изгорели патријашки двор и многобројне зграде.

Историјска прича изложена у овој књизи односи се на два преломна догађаја, у прошлости српског народа. Један је проглашење Српске војводине, 1/13. маја 1848. године, када су најзад артикулисани и јавно прокламовани оправдани захтеви српског

народа, обећани и гарантовани још од стране аустријског цара Леополда I, уочи и након Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем. То су, између осталих, територијална аутономија и избор српског војводе.

Други догађај, до данас нажалост помало запостављен на рачун других револуционарних и националних збивања током 1848/49, је битка за Сремске Карловце. Битка за средиште и седиште Српског народног покрета и Српске Војводине одиграла се 12. јуна 1848. године, када су место напале мађарске трупе под командом генерала Јаноша Храбовског.

Победа Срба у овој битки одредила је даљи ток српско-мађарских односа и на историјску сцену изнела је значајан број историјских личности. Сами карловачки грађани узели су активног учешћа у овој битки, подневши притом, како људске, тако и материјалне жртве.

Ова монографија посвећена је не само овом историјском догађају, већ је и израз љубави и враћање дуга потомака прецима, који су, нажалост, нестали у заборау затрених гробова, без икаквих обележија, заборављени...

Прилике у Европи и Хабсбуршкој монархији почетком 1848. године

Велики број европских држава, западне и средње Европе ушао је у 1848. годину захваћен економском кризом. То је изазвало отворено незадовољство становништва, које је захтевало свеобухватне друштвене реформе. Искре предстојећег свеопштег пожара појавиле су се у италијанским градовима већ крајем 1847, да би у наредним месецима „европско буре барута“ експлодирало свом снагом, најпре у Француској, а потом и у другим државама. Револуција, започета у Паризу, најпре се пренела на суседне немачке државе, а затим и на Аустрију. До немира у Бечу је дошло 6. марта. Иза тамошњих догађаја стајала је студентска омладина. Пошто су одбијени њени захтеви, 13. марта, у Бечу су избиле велике демонстрације свих слојева становништва. Основни захтев том приликом је био доношење Устава и смена Метерниха. Након крвопролића, до којег је дошло том приликом, власти су попустиле и Метерних је поднео оставку.¹

Тако је добар део Европе веома брзо био преплављен таласом Револуције. Скоро свуда су преовлађивали општи револуционарни захтеви. Ипак, већ према томе о ком делу европске територије се радило, Револуција је имала одређене особености. То је нарочито био случај са вишенационалним државама и народима који су живели у различитим државама. Пошто је у питању био грађански покрет, у први план су истицани захтеви за демократизацијом и реформама, које су имале за циљ укидање апсолутизма и остатака феудализма. На свим странама се говорило о

¹ Čedomir Popov, *Грађанска Европа (1770-1871)*, друга књига – *Политичка историја Европе*, Мatica српска, Нови Сад 1989, 229-231; Чедомир Попов, Славко Гавриловић, *Европска револуција и Српски покрет 1848-1849*, Београд/Нови Сад 1997, 35

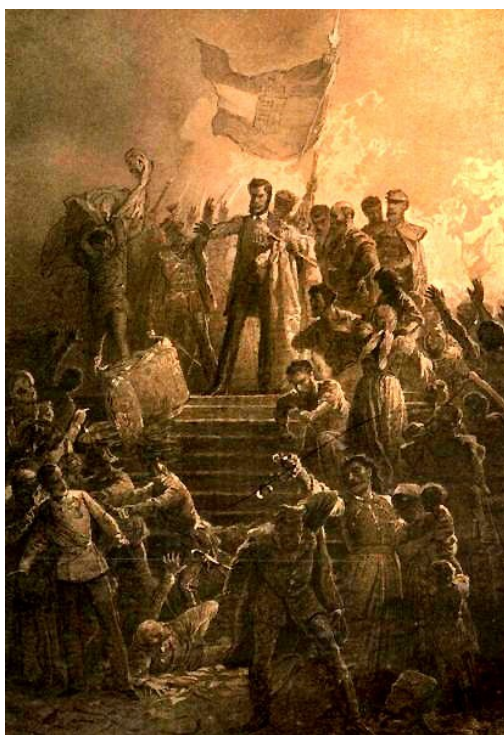
индивидуалним слободама, правној и имовинској равноправности и уопште, истицана су сва „природна права“ човека. На свим језицима су извикиване пароле „Живела слобода“, „Слобода и братство“... У овим покретима, насупротив владарским династијама, племству и војсци, у првим редовима је стајала грађанска класа, поникла из народа. Њени представници су били буржоазија и интелигенција, којима се придружио и део либералног племства. У земљама са израженим феудалним системом, а то су биле скоро све осим Француске, значајну масу у редовима револуционара представљало је и сељаштво. Оно је истакло свој захтев за решавањем аграрног питања. У већини држава, грађанска класа је била и носилац националне свести, те су са економским и политичким захтевима ишли и они национални. Ово је нарочито било изражено код народа који још нису имали своју јединствену државу.²

Барикаде у Бечу, маја 1848.

² Čedomir Popov, *Evropske revolucionarne inicijative na tlu današnje Vojvodine 1848/1849*, Zbornik Vojvodina osamstočetrdesetosma, Novi Sad, 2005, 12-13

Одмах на почетку Револуције у Хабсбуршкој монархији, између осталих, активирано је и старо питање односа Угарске и централне власти. Пошто је као најважније истакнуто решавање националног питања, учешће у револуционарним догађајима у Угарској узели су скоро сви слојеви становништва. Озваничена је идеја о мађарској „политичкој нацији“, са мађарским језиком као службеним у целој Угарској. Уопште, страхујући од већих социјалних немира, представници мађарског либералног племства настојали су да код мађарског народа скрену пажњу са социјалног, на национално питање.³

Шандор Петефи рецитије 15. марта 1848.

³ Попов, *Европске револуционарне иницијативе на тлу данашње Војводине 1848/1849*, 16

У Чешкој, Словенији и Хрватској такође долази до народних побуна. И у овим земљама, доминирају социјални и национални захтеви. Као одговор на одлуке заједничког сабора о увођење мађарског језика, фебруара 1848. ствара се први хрватски национални програм. На великој народној скупштини, 25. марта, Хрвати су исказали своја „Захтијевање народа“ у 30 тачака, тражећи исте привилегије које имају и Мађари. То су: право на национални сабори владу одговорну овом сабору, народни језик у војсци, управи, дипломатији и просвети... Затим, уједињавање свих хрватских земаља (Хрватске, Славоније, Војне крајине, Далмације и Ријеке) и савез са војвођанским Србима.⁴

Срби у Хабсбуршкој монархији такође су били захваћени овим револуционарним таласом. Догађаји у Паризу и у Бечу одјекнули су и међу српским становништвом у Пешти, Новом Саду, Земуну, Панчеву, Великом Бечкереку... Још 12. марта 1848. године српска пештанска омладина се окупила поводом комеморације Сими Милутиновићу. Говор Јана Колара претворио је овај скуп у политичку манифестацију. Суботић је 16. марта штампао песму „Чујте Срби, па се одзовите!“⁵. У наредним данима окупили су се представници српских општина у Текелијануму, где су, 18. марта, изнета „Захтијевања српског народа у 17 тачака, која су убрзо поднета цару и краљу.“⁶

После овог догађаја, мађарска штампа се све више окреће против Срба сматрајући ове захтеве неприхватљивим. Јавља се чак и отворено антисрпско расположење. Истовремено, цен-

⁴ Милорад Екмечић, Револуција, балкански покрети и интереси Русије 1848-1849, Зборник радова научног скупа Српски покрет у револуцији 1848-1849, Реферати и саопштења са научног скупа у Београду и Сремским Карловцима од 15. до 17. септембра 1998, САНУ огранак у Новом Саду и Архив Војводине Нови Сад, Нови Сад, 2000, 47, 54

⁵ Живот дра Јована Суботића (Автобиографија), други део Пролеће, Нови Сад, 2009, 83; Душан Поповић, Срби у Војводини, књ 3, Матица српска, Нови Сад 1963, 213

⁶ Вождар Ковачек, Срби у Пешти марта 1848, Зборник Војводина 1848, Нови Сад 2005, 94-95

тар српског покрета се из Пеште, премешта у Нови Сад и Сремске Карловце.

У Новом Саду је тих дана деловала Српска читаоница на челу са митрополитом Рајачићем, као почасним председником и Јованом Хаџи Светићем, као духовним вођом. Предавања и забаве које је она организовала, у очима власти су деловали као свесловенска пропаганда.⁷ Стратимировић је, 21. марта, издао проглас који почиње речима „Слобода кружи светом“. У самом граду основана је национална гарда. У Панчеву је, 22. марта, након упада у магистрат, збачена стара и постављена нова власт. У Карловцима се гомила народа, снабдевена моткама и батинама, прошетала улицама са заставама и запаљеним бакљама и „грозном лармом“, уз претње појединим личностима. Придружило им се и 200-300 сељака из Бачке, који су овде боравили радећи у виноградима. У Срему је дошло до спонтаних побуна сељака и граничара.⁸

Јован Хаџић Светић

⁷ Дака Поповић, Војвођански градови у Буни 1848-49, Нови Сад у 1848-9-ој год., Зборник за друштвене науке МС, 6, Нови Сад 1954, 5

⁸ Радослав Перовић, Грађа за историју Српског покрета у Војводини 1848-1849, серија 1, књ. 1, Српска академија наука - Историјски институт, Београд 1952, 10, 89; Реља Жељски, Русија и Српски национални покрет у Револуцији 1848-1849, Зборник радова Српски народни покрет 1848-1849, Бешка, 2008, 59-60

Командант Петроварадинске тврђаве, генерал Јанош Храбовски, 26. марта, писао је Дворском ратном савету да су се „пештански нереди распрострли на све стране Мађарске“. И у Новом Саду су „узружани духови, ларма, вика и дивљачко беснило такозваних патриота“. Помиње народну скупштину од 21. марта, на којој је решено да се оснује народна гарда. Су-традан је код њега дошао вођа такозваних патриота Ђорђе Стратимировић на челу једне депутације. Говорећи да само на-оружано грађанство може да спречи анархију, пљачку и па-љевине, молили су га да им испостави 600 пушака за народну гарду. Наводно, добили су вести да стотине наоружаних сељака хоће да дођу у Нови Сад ради пљачке. Храбовски им је то и обећао, али уз писмену молбу и гаранције. Међутим, како каже, после се више нису појавили. Извештај завршава речима не може веровати „лудом и бедном комешању узбуђене омладине“. Касније, 8. априла, он поново пише о ситуацији у Новом Саду. Говори да народ масовно испољава симпатије за Србију, при чему „трабуњају о неком српском краљевству састављеном од Србије, Босне и једног дела овоземних грчконесједињених ју-рисдикција“.⁹

Јанош Храбовски

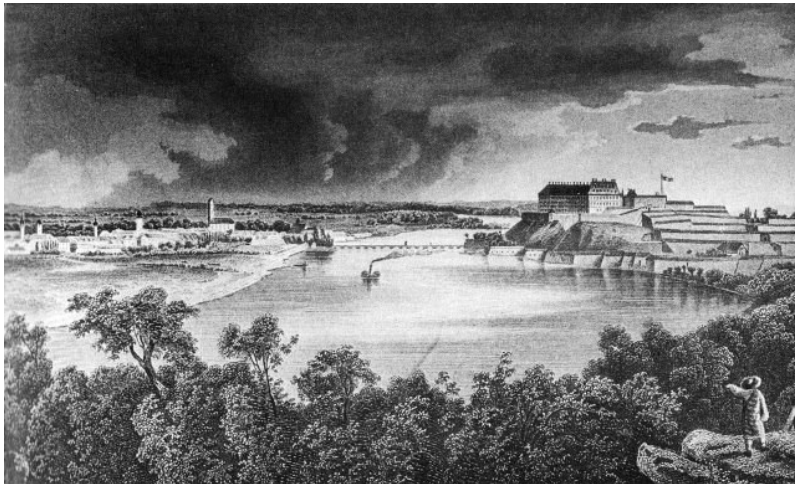
⁹ Перовић, Грађа, 39, 104

У међувремену је нова угарска власт одбила петицију пештанских и будимских Срба, те је у Новом Саду, 27. марта, састављено „Представленије Србског-новосадског обшчества“. Представка је у 16 тачака садржавала је српске захтеве, попут: законско признавање српске народности и употреба српског језика у српским световним и црквеним пословима; слободу вероисповести и равноправност са другим хришћанским вероисповестима; спречавање унијаћења и повратак на тај начин насилно одузетих цркава; независност у црквеним и школским пословима; право на одржавање народног сабора сваког 1/13. септембра у Новом Саду, без претходне дозволе виших власти; што скорије сазивање овог сабора који би имао право да бира не само архиепископе и епископе, већ и врховног надзорника српских школа; да и Срби из Далмације буду заступљени на српском народном сабору; да српски архиепископ добије месту у угарском сабору као што га имају римокатолички архиепископи; да се у Војној граници граничарима омогући право својине над земљом, те да се она у политичком погледу изједначи са другим земљама Угарске, а да Срби граничари сами бирају своје официре.¹⁰

Током априла скупштине народа у многим местима такође износе своје захтеве у којима се поред општих, појављују и појединачни, који се односе на друштвене и економске прилике у конкретној средини. Што се тиче општих захтева српског народа, од којих ће неки касније бити формулисани на Мајској скупштини, карактеристични су они изнети у прокламацији карловачке општине после седнице православне општине од 14. априла у 16 тачака. Међу њима су: израда устава за Троједну

¹⁰ Проглас са захтевима новосадске српске општине, Библиотека Матице српске, Нови Сад, РОгСр IV 118.1, инв. бр. 99625 - <http://digital.bms.rs/pub.php?s=ROgSr-IV-118>; Thim, A Magyarországi 1848-49-iki szerb fölkelés története, II, Budapest, 1930, 49-52; Перовић, Грађа, 45-48, 72-73; Дака Поповић, Војвођански градови у Буни 1848-49, Нови Сад у 1848-9-ој год., 8-10; Проглас новосадских Срба од 15. марта 1848, Музеј Војводине, Збирка Револуција 1848/49, инв. бр. АРХ 5; Милан Петров, Ђорђе Стратимировић 1848-1849. године, Зборник Матице српске за историју 59-60, Нови Сад 1999, 18

краљевину на темељу грађанских слобода и народности (проглашење народне независности, једнако заступање на Сабору без разлике на сталеж и веру, слобода говора, вере, школе...); једнакост пред судом; влада одговорна Сабору; једнако расподељивање терета без разлике на сталеж); укидање рабство (и у Војној граници); право избора војводе (деспота) из војног сталежа; Српско војводство (Деспотовина), са Сремом, Банатом (и Кикиндски диштрикт), Бачком (Бечејски диштрикт и Шајкашки батаљон) и Барања; право да се Срби називају својим именом, а не „Грци несједињени“; војвода мора бити Србин православне вере, изабран од народа; да се бан у Сабору бира без обзира на вероисповест и да он председава Сабором, док би војвода био потпредседник; да се половина будуће владе Троједне краљевине састоји од представника православне вере; да се српски народни конгрес одржава сваке године и да њиме председава војвода, а потпредседник да буде карловачки митрополит; да се у Карловцима установи српски семинар, академија, препарандија, школска депутација, матица...¹¹

Нови Сад и Петроварадинска тврђава

¹¹ Ђорђе Радак, Успомене, РОМС, М. 4.771; Thim, II, 100-104

Поводом Новосадских захтева, почетком априла, у Пожун је отишла дванаесточлана делегација на челу са са новосадским судијом Александром Костићем. У то време сабор у Пожуну је по убрзаном поступку доносио тзв. Априлске законе, који су у основи требали да измене политичко уређење Угарске. Када су се чланови новосадске депутације појавили на Сабору, Александар Костић је одржао краћи говор на мађарском језику, између осталог рекавши: „Изволите нас примити у ваше братско наручје као синове исте домовине; а ми дајемо свето обећање да ћемо ми Срби од сада живети и умирати једино за Мађарску и само за Мађаре“. Кошут је изјавио да су српски захтеви „великим делом остварени досадашњим радом Сабора“. Незадовољни Кошутовом реакцијом, делегација је сутрадан, 9. априла, посетила палатина Стефана и председника владе Баћањија. Обојица су обећали испуњење српских жеља, захтевајући стрпљење и под условом да нису у супротности са мађарским интересима. Затим је делегација поново отишла до Кошута како би им појаснио наводе из свог говора на сабору. Тада је дошло до познатог отвореног сукоба између Кошута и Ђорђа Стратимировића, члана српске делегације. На помен израза „српски народ“, Кошут тражио да му се објасни шта се им подразумева. Стратимировићев одговор се није допао Кошуту, који је рекао да у Мађарској постоји само један политички народ – Мађари, и да сви становници Мађарске припадају мађарском политичком народу и да никада неће признати постојање друге националности, осим мађарске. Када је Стратимировић рекао да ће признање својих народних права потражити на другом месту, Кошут је изрекао познате речи да „онда само мач може да решава!“.¹²

¹² Радак, Успомене, ПОМС, М. 5.871; Kaper, Die Serbische Bewegung in Südungarn, Berlin 1851, 55-59; Was ich erlebte, Erinnerungen von general von Stratimirović; Wien-Leipzig 1911, 32-33; Дака Поповић, Војвођански градови у Буни 1848-49, Нови Сад у 1848-9-ој год., 11-13; Милан Петров, Лајош Кошут и Срби револуционарне 1848-1849. године, Зборник Матице српске за историју, 61-62, Нови Сад 2000, 75

Лажош Кошут

На искључив став нових мађарских власти, у стварима националне политике, попут других немађарских народа у Угарској и Срби су брзо реаговали. Пошто нису успели да од њих добију гаранције за своје умерене захтеве, окренули су се другим видовима борбе и потражили савезнике. Нашли су их у самом Бечком двору, али и у Кнежевини Србији. Сам Бечки двор, који се и сам нашао под ударом револуције и заплашен масовношћу народних покрета, декларативно је углавном прихватао народне захтеве, као оправдане. Међутим, испуњавани су само они који нису задирали у државно и друштвено уређење, а најчешће су се тицали језичке равноправности у сфери школства и државне управе. Испуњење већине других захтева остало је само у сфери обећања.

Супротстваљајући се мађарској националној политици, утемељеној на револуционарном законодавству започели су борбу за своју националну еманципацију на два колосека. У првим данима и недељама отпор је био најизраженији у национално мешовитим срединама, када долази до, мање-више, стихијских побуна, оличеним у појединачним и групним сукобима, демонстра-

ција uz истицање националних симбола и уништавања званичне администрације. На другој страни, српска интелигенција ради на формулисању националног програма којим би се одбраниле раније привилегије и обезбедила шира административно-територијална аутономија Срба у Хабсбуршкој монархији. Када је, одлукама Мајске скупштине, тај посао био завршен, околности су условиле да Покрет добија форму војног сукоба. Без обзира на извесне разлике у приступу остваривања националних права, међу српским првацима, у оружану борбу против Мађара ступају сви слојеви српског становништва у Јужној Угарској. Тако је и српска револуција, попут осталих, добила класично револуционарно обељежје – оружану борбу.¹³

Чланови Баћањијеве владе

Због све већих и учесталијих немира на југу државе, али и у намери да спречи даље ширење Српског покрета, мађарске

¹³ Popov, Evropske revolucionarne inicijative na tlu današnje Vojvodine 1848/1849, 17-19

власти су се одлучиле на нови корак. Председник мађарске владе Лајош Баћањи је 26. априла известио Чарнојевића да је постављен за ванредног и опуномоћеног царског комесара у побуњеним крајевима. Он је требало оде у Кикинду и уз помоћ две чете које треба ускоро да тамо пристигну оствари мир и поредак, личну и имовинску безбедност.¹⁴

Петар Чарнојевић

Институција владиног повереника је била извршни орган установљен као посредник између мађарске владе и локалних органа власти. Циљ овог тела је био да се дође до потребних конкретних података о приликама у крајевима који су захваћени српском побуном. Зато је за повереника и именован гроф Петар Чарнојевић, српског порекла, сматрајући га потомком патријарха Арсенија III, иако не директним. Петар Чарнојевић, велики жупан Тамишке жупаније, био је са становишта нове мађарске владе, најпогоднија особа за функцију владиног повереника, са циљем да испита расположење српског становништва у Јужној

¹⁴ Перовић, Грађа, 163-164